

njegove smrti izdala Matica ilirska 1861. godine; fra Grga Martić (1822–1905), plodan pisac, koji je u Zagrebu došao u dodir sa ilircima. U tom duhu su i njegove prve pjesme, pisane narodnim jezikom u desetercu, Pozdrav Danici ilirskoj i Radost na sadašnjost serbstvu. Glavno i najveće Martićevo djelo su Osvetnici, u kojima je opjevao ustanak raje u Hercegovini i Crnoj Gori; fra Antun Knežević (1834–1889) spada među najistaknutije franjevce XIX vijeka, a sa fra Ivanom Franjom Jukićem i sa fra Grgom Martićem sačinjava, po mišljenju Čire Truhelke, franjevačku prosvjetno-kulturnu trijadu. Knežević je autor Krvave knjige, koja govori o nasilju osmanlijske vlasti u Bosni, štampane 1869. godine u Zagrebu. Potpuno u Jukićevom duhu uredio je i izdao 1870. godine četvrtu svesku Bosanskog prijatelja, štampanu u Đakovu. Građa zavičajne zbirke u biblioteci Franjevačkog samostana u Fojnici je dragocjen izvor za proučavanje kulturne istorije ne samo fojničkog regiona nego Bosne i Hercegovine uopšte, te ima naučnu, dokumentarnu, istorijsku i umjetničku vrijednost.

Primljeno: 4. 12. 1989.

SUMMARY

The history of the Franciscan monastery and library in Fojnica

Ljilja Stanić

The Franciscan monastery in Fojnica was established at the end of 14th century, the library being one of the oldest in Bosnia and Herzegovina. The present monastery, containing the library and the museum, was constructed between 1863 and 1865. The library is divided into two parts: the museum collection with books printed before 1851 and a new library with books printed after 1851, which is in use. The monastery museum contains a historical and an ethnographic collection as well as a collection of church vessels. The archives number over 5.700 documents, the oldest ones in Turkish. Among the manuscripts there is the oldest heraldic compendium of Bosnia and Herzegovina, medical books the so-called »lječaruše«, and a collection of Oriental manuscripts. There is also a rich collection of printed books by Bosnian authors. The library is a valuable source for the study of the cultural history of Bosnia and Herzegovina.

JUBILEJ MUZEJA NAIVNE UMETNOSTI U SVETOZAREVU

Koviljka Smiljković
Muzej naivne umetnosti
Svetozarevo

ridesetih godina 20. veka, sa pojavom Janka Brašića u Opariću, Ivana Generalića, Mirka Viriusa i Franje Mraza u Hlebinama, te drugih umetnika širom Jugoslavije, započinje identifikacija naivne umetnosti na jugoslovenskim prostorima.

Formiranje svesti o njenoj egzistenciji utiče na teoretičare i likovnu kritiku koji počinju da se interesuju za naivnu umetnost, a već 60-ih godina osnovane su mnoge kulturne institucije koje se naivnom umetnošću bave profesionalno.¹ Na osnivanje Galerije samoukih likovnih umetnika u Svetozarevu uticalo je prisustvo velikog broja naivnih umetnika koji su vezani uz Svetozarevo i okolicu Svetozareva. Kada je pre 30 godina, 1. aprila 1960, u Svetozarevu na inicijativu beogradskih književnika S. Jakovljevića, D. Maksimović, M. Banjević i S. Paunovića² i uz punu podršku tadašnjeg upravnika Gradske biblioteke Miroslava Bošković donesena odluka o osnivanju Galerije samoukih likovnih umetnika (sada Muzeja naivne umetnosti) nije se očekivalo da će ona postati jedna od najznačajnijih ustanova te vrste u Jugoslaviji i jedina u Srbiji koja se sa aspekta teorije i istorije umetnosti bavi problemima naivne umetnosti. Formirana je umetnička zbirka najvrednijih dela naivne umetnosti nastalih u vremenu od 1935. godine do danas koja broji oko 1700 slika, skulptura, crteža i grafika.

Među prvim radovima koji ulaze u zbirku nalaze se 22 slike Janka Brašića, tri dela Tomislava Jovića, pet dela Miroslava Marinkovića, tri dela Milana Milića, tri dela Radosave Lazića, četiri dela Budimira Rajkovića i dva dela Milosava Jovanovića.

Dvanaest dana nakon osnivanja, 12. aprila 1960, Galerija organizuje u Domu JNA u Beogradu izložbu *Samouki srpski seoski slikari*. Izloženo je 31 delo od šestorice slikara, a štampan je i katalog.

Muzej je za publiku otvoren 22. maja 1960. u prostorijama Gradske biblioteke. Ubrzo je prva postavka prenesena u hol Kulturnog centra u Svetozarevu. Progresivni razvoj Muzeja naivne umetnosti, povećavanje zbirke, brojne aktivnosti i izložbe, zahtevali su osamostaljivanje Muzeja kao institucije. Narodni odbor sreza Kragujevac 7. marta 1963. donosi odluku o izdavanju Muzeja u posebnu instituciju sa svim pravima i obavezama samostalne radne organizacije i za direktora postavlja Milicu Maširević, koja na toj dužnosti ostaje sve do 1980. godine. Muzej naivne umetnosti izdvaja se iz sastava Gradske biblioteke jer je dobio deo prostora u zgradi u kojoj se i danas nalazi. Nastavljen je intenzivan rad na sakupljanju dela naivnih umetnika, istraživanju i proučavanju naivne umetnosti. Godine 1966. Muzej dobija na korišćenje čitavu zgradu. Iste godine, septembra meseca, u renoviranom prostoru zgrade Muzeja otvara se nova postavka u kojoj se nalazi 145 dela jugoslovenskih autora.

Pored rada na stvaranju zbirke Muzej se intenzivno i u kontinuitetu bavio prikazivanjem i publikovanjem dela naivne umetnosti a to je doprinisilo afirmaciji, upoznavanju i javnom priznavanju novih, do tada neotkrivenih vrednosti našeg likovnog stvaralaštva. Afirmacija srpske i jugoslovenske naivne umetnosti ostvarivala se i ostvaruje se putem velikog broja izložbi u zemlji i inostranstvu.

Organizovano je oko 150 kolektivnih i samostalnih izložbi u Jugoslaviji i svetu; štampano isto toliko kataloga kao i veći broj posebnih izdanja, a formirana je i sakupljena bogata dokumentaciona građa: hemeroteka sa 20.000 novinskih članaka, fototeka sa 4000 negatifa, 200 dijazozitifa, 1500 fotografija, preko 220 dosjea autora čija se dela nalaze u zbirci, biblioteka sa oko 3000 knjiga i publikacija te fonoteka.

Pored već pomenute prve izložbe u Beogradu, 1961. godine Muzej se javlja kao učesnik na svetskoj izložbi naive u Baden Badenu, čime je prokrčen put prodora naše naive i ostvarena mogućnost njenog vrednovanja na međunarodnom nivou.

Potom sledi učešće na Svetskom trijenalu u Bratislavi, međunarodnim izložbama u Minhenu, Frankfurtu, Luganu, Firenci, Krefeldu, Stokholmu. Muzej je i organizator izložbi naivne umetnosti u velikim kulturnim centrima sveta, kao Buenos Airesu, Tokiu, Parizu, Stokholmu, Kopenhagenu, Firenci i mnogim drugima.

Značajno je učešće Muzeja na izložbi jugoslovenske naive 1976. godine povodom stogodišnjice Sjedinjenih Američkih Država prikazane u Parizu, Londonu, Vašingtonu, Pitsburgu i još desetak gradova SAD.

Godine 1984. Muzej je organizovao izložbu jugoslovenske naivne umetnosti u Londonu u Royal Festival Holu, 1986. u Beču u saradnji sa KIC-om i KPZ-om Srbije, 1987. u Holandiji u Sitardu, 1988. u Parizu u Jugoslovenskom kulturnom informativnom centru i 1989. u Melburnu u okviru Vukovih dana a u saradnji sa Srpskom kulturno-prosvetnom zajednicom Viktorija u Mleburnu.

Izložbenu delatnost Muzej realizuje i putem velikog broja (preko 60) samostalnih izložbi u Svetozarevu i drugim gradovima Jugoslavije.

Od 1970. do 1981. godine Muzej je organizovao Salon samouke likovne umetnosti koji je 1981. prerastao u Bijenale jugoslovenske naivne umetnosti. Bijenale ima za cilj da, okupljajući jugoslovenske naivne umetnike, uz prethodnu strogu stručnu selekciju valorizuje i afirmiše prave vrednosti i pospešuje rad na istraživanju i proučavanju naivne umetnosti. Mnogi naivni umetnici su doživeli punu afirmaciju posredstvom Salona odnosno bijenala. Na 16 proteklih salona prikazano je oko 2300 dela od 650 autora. Za svaki salon je štampan dvojezični katalog.³

Od ustanovljavanja Salona (1970) pojačava se aktivnost na popunjavanju zbirke delima autora iz drugih republika Jugoslavije. Danas u zbirci Muzeja postoji 600 dela autora van Srbije.

Svojom dobrom programskom orijentacijom Muzej je uspeo da razvije veoma bogatu međurepubličku saradnju. Razmenom izložbi, pozajmljivanjem dela iz svoje zbirke, razmenom publikacija i kroz druge vidove Muzej saraduje sa srodnim ustanovama i galerijama kao što su: Galerija primitivne umetnosti u Zagrebu, Galerija Hlebine, galerije u Sanskom Mostu, Trebnju, Zlataru, Ernestinovu, Kovačići i dr. Putem razmeni izložbi ta saradnja realizovana je u više mahova: 1976. i 1977. godine sa Društvom naivnih umjetnika Hrvatske iz Zagreba; 1982. sa Galerijom likovnih samorastnikovu Trebnju; 1987. u Galeriji »Mirko Virius« izložbom *Život i običaji naroda u delima naivnih umetnika Srbije* a povodom obeležavanja 150. godišnjice rođenja Vuka Stefanovića-Karadžića; 1988. priredena je retrospektivna izložba slika Save Sekulića radena kao zajednički projekat Muzeja naivne umetnosti u Svetozarevu i Galerije primitivne umjetnosti iz Zagreba. Izložba je prikazana u Svetozarevu, Zagrebu i Beogradu.

Iz zbirke Muzeja organizovano je više izložbi u Vukovaru, Osijeku, Slovenskoj Bistrici, Delčevu, Banja Luci, Titovom Užicu, Krajujevcu, Zaječaru, Pirotu i više puta u Beogradu.

U suradnji sa Zavodom za proučavanje kulturnog razvitka Srbije, povodom 50. godišnjice pojave samouke likovne umetnosti u Srbiji, oktobra 1983. godine, u Muzeju je organizovano savetovanje o temi Jugoslovenska naivna umetnost. Sva izlaganja sa skupa štampana su u posebnoj publikaciji pod nazivom Samouka likovna umetnost Jugoslavije.

Izložbena delatnost Muzeja redovno je praćena izdavačkom delatnošću. Uz svaku izložbu štampan je katalog na srpsko-hrvatskom i engleskom jeziku. Do sada je štampano preko 100 kataloga. Kao rezultat naučno-istraživačkog rada u Muzeju štampane su i posebne publikacije: Samouka likovna umetnost SR Srbije, autori Miroslava Bošković i Milica Maširević, izdavač Eskenaziarte, Torino 1977. godine; monografija Galerija samoukih likovnih umetnika Svetozarevo u Svetozarevu, priredile: Miroslava Bošković i Milica Maširević, izdavač Galerije samoukih likovnih umetnika, 1979. godine; vodič kroz Galeriju 1982. godine; Samouka likovna umetnost Jugoslavije, zbornik radova sa savetovanja povodom 50. godišnjice pojave samouke likovne umetnosti u Srbiji, 1983. godine; monografija Muzej naivne umetnosti u Svetozarevu 1960–1985, izdavač Muzej u Svetozarevu, autori tekstova: Oto Bihalji Merin, Ljiljana Kojić, Kobiljka Smiljković, Vera Ristić, Radmila Cvetković, a recenzija Tomislava Šole, 1985. godine. Od 1986. godine izdaje se Zbornik radova kao redovna publikacija.

Razmenom stručnih publikacija sa drugim muzejima i galerijama, Muzej naivne umetnosti pruža uvid u svoj rad a istovremeno prati tokove i razvoj naivne umetnosti u drugim centrima.

Nakon 25. godina postojanja Galerija samoukih likovnih umetnika u Svetozarevu promenila je naziv u Muzej naivne umetnosti. Tim povodom štampana je nova monografija.

U 30-godišnjem radu, koji je bio u stalnom kvalitativnom usponu, Muzej se suočavao sa nizom problema i u hodu iz razrešavao zahvaljujući pomoći i razumevanju šire društvene zajednice, pre svega radnih ljudi i građana Svetozareva.

Muzej nije smešten u zgradi koja je po normativima savremene muzejske arhitekture projektovana za potrebe muzeja. Zgrada koju poseduje sagrađena je 1929. godine za privatne potrebe porodice trgovca Božidara Ristića. Građena je u dva nivoa a nakon adaptacije podrumskog dela dobila je i treći nivo. Njena prostorna struktura, pored sadržaja zbirke, u mnogome utiče na koncepciju postavke i sveukupan rad Muzeja.

Raspored prostorija u zgradi građenoj za porodične potrebe nije mogao zadovoljiti osnovne normative ni izložbenog prostora ni prostora za čuvanje zbirke, a ni radnog prostora. Nešto bolji uslovi stvoreni su 1966. godine kada je izvršena prva adaptacija unutrašnjosti, ali je omogućila samo lakšu komunikaciju posetilaca. Time ni izdaleka nisu rešeni brojni problemi. Godine 1985. izvršena je adaptacija kako bi stalna postavka na najbolje mogući način bila prikazana publici.

Posebna sredstva investirana su u adaptaciju tavana za potrebe depoa i čuvanje muzejske zbirke. Ugrađeni su žičani ramovi na metalnim konstrukcijama a izvršena je termoizolacija depoa. Novostvorenim uslovima možemo biti zadovoljni samo delimično i privremeno. Programске orijentacije, povećanje obima posla i ambicije Muzeja zahtevaju dalje proširenje prostora, osavremenjavanje rada i kadrovsko usavršavanje i proširivanje.

Nužno je dalje jačanje materijalne osnove, kadrovsko jačanje, što podrazumeva ne samo povećanje broja stručnjaka već i ulaganje u muzeološko obrazovanje i stručno usavršavanje kadra, kao i stvaranje uslova za dobar stručni muzeološki rad ulaganjem sredstava u modernizaciju i opremu, u stvaranje adekvatnih uslova za zaštitu i optimalnih uslova za stalnu muzejsku postavku.

Nakon šire javne društvene rasprave i podrške Zajednice muzeja Srbije (sada već bivše), Muzej od 1986. godine, kako ima republički značaj, 50 posto finansira republika.

Programiranje našeg budućeg rada ne podrazumeva samo stvaranje boljih uslova već da na boljim uslovima gradimo koncepciju boljeg i sadržajnijeg rada i aktivnosti.

Nastojaćemo da obezbedimo primenu najsavremenijih tehničkih dostignuća za pedagoško-informativni rad. Popunjavanjem muzejskog fonda nastojaćemo da obezbedimo sveobuhvatnu jugoslovensku postavku naivne umetnosti.

Posebnim programskim sadržajima nastojaćemo da prikazujemo razvoj i osobenosti srpske naivne umetnosti, ali i da kontaktima sa muzejima i galerijama koje se interesuju za našu zbirku uspostavimo internacionalnu saradnju a putem umetničke kolonije i razmene dela omogućimo stvaranje internacionalne zbirke. Nastojaćemo da naš Muzej sve više poprimi karakter naučno-informativnog centra, a naše buduće prioritarno usmerenje sve više se vezuje za dokumentaciono-informativnu delatnost.

Fond dokumentacioni građe, odnosno muzejskih predmeta garancija su da možemo obezbediti funkcionisanje centra za informatiku u oblasti naivne umetnosti.

Tome u prilog treba istaći podatak da Muzej naivne umetnosti od 1986. godine poseduje poklon zbirku Ota Bihalji Merina, koja sadrži oko 2.000 knjiga i kataloga, 1.000 fotografija, 300 slajdova, 20 rukopisa i obimnu prepisku sa naivnim umetnicima i likovnih kritičarima naivne umetnosti iz celog sveta.

Primljeno: 29. 3. 1990.

Beleške:

¹ U Zagrebu je 1952. godine osnovana Galerija primitivne umjetnosti (prvi muzej za naivnu umetnost u Jugoslaviji i svetu), a zatim: 1955. godine Galerija seljaka slikara u Kovačici; 1960. Galerija samoukih likovnih umetnika u Svetozarevu; 1968. Galerija Hlebina u Hlebinama i Galerija likovnih samorastnikov u Trebnju; 1970. Muzej naivne umetnosti »Ilijanum« u Šidu; 1972. Galerija izvorne umjetnosti u Zlataru; 1973. Kolonija kipara u Ernestinovu; 1975. Galerija naivne umetnosti BiH u Sanskom Mostu. Osnovana su i udruženja naivnih umetnika: 1964. Društvo naivnih umjetnika Hrvatske, 1974. Udruženje izvornih likovnih umjetnika Crne Gore i nedavno Udruženje naivnih umjetnika Srbije.

² Enciklopedija likovnih umetnosti, Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb, 1966. 4. tom, strana 354, Galerija samoukih likovnih umetnika u Svetozarevu;

³ Autori tekstova, između ostalih, bili su: Oto Bihalji Merin, Miroslava Bošković, Dr. Mirko Juteršek, Zoran Markuš, Milica Maširević, Mića Popović, Slobodan Sanader, Koviljka Smiljković, Radmila Cvetković, Tomislav Šola, Marijan Špoljar, Josip Depolo, Ljiljana Kojić, Tonko Maroević i Jovica Stosić.

1. Oto Bihalji Merin. Prvi bijenale jugoslovenske naivne umetnosti; Galerija samoukih likovnih umetnika Svetozarevo; 1981.

2. Tomislav Šola. Predgovor kataloga: Drugi bijenale jugoslovenske naivne umetnosti; Galerija samoukih likovnih umetnika, Svetozarevo, 1983.

3. Dr Ivan Maroević. Muzologija kao dio informacijskih znanosti; Zbornik X kongresa CDMPJ. Savez društava muzejskih radnika Jugoslavije, Cetinje, 1984.

4. Leonard Adam. Primitivna umetnost; 1963, Beograd;

5. Samouka likovna umetnost SR Srbije. Miroslava Bošković, Milica Maširević; Eskenaziarte, Torino, 1977;

6. Maleković. Hrvatska izvorna umjetnost; Grafički zavod Hrvatske; Zagreb; 1973;

7. Boris Kelemen. Naivno slikarstvo Jugoslavije; Galerija grada Zagreba, Zagreb, Spektar, Stvarnost, Zagreb, 1969;

8. Vladimir Maleković. Rabuzin; Izdavačko knjižarsko preduzeće »Mladost«, Zagreb, 1967;

9. Oto Bihalji Merin, Nebojša Bato Tomašević, Enciklopedija naivne umetnosti sveta, Jugoslovenska revija, Beograd, 1984;

10. Oto Bihalji Merin. Naivni umjetnici svijeta, povijest, sadašnjost, budućnost; Mladost, 1972;

11. Miodrag Protić. Slika i misao; likovne studije i eseji; Nolit, 1960;

12. Informatica museologica. Muzejski dokumentacioni centar, Zagreb, Jugoslavija (svi brojevi od 1980/1986. godine).

SUMMARY

A jubilee of the Museum of Naive Art in Svetozarevo

Koviljka Smiljković

The Gallery of self-taught artists in Svetozarevo was established and opened for the public in the spring of 1960, owing to the fact that a large number of naive artists live in Svetozarevo and its surroundings. The best known among them is Janko Brašić. After 25 years the Gallery changed its name into the Museum of Naive Art. The museum's collection contains 1.700 paintings, sculptures and drawings by naive Yugoslav artists from 1935 to the present. The new display of the museum opened in 1966 in a renovated building constructed in 1929 for a family of merchants by the name of Ristić. A selection of 145 works is exhibited on two floors and in the adapted cellar. The building was renovated in 1985 when the attic was adapted for the museum's depot. The building, nevertheless, does not provide sufficient space, so an extension of the museum is still needed.

So far the Museum has organized some 150 exhibitions in Yugoslavia and abroad, and it is also the organizing institution of the Biennial of Yugoslav Naive Art. It has collected a rich documentation and has a well developed publishing activities. Some hundred catalogues and a number of special publications were issued by the Museum. It has developed a successful cooperation with similar institutions and galleries in Zagreb, Hlebina, Zlatar etc.

ETNOLOŠKI DEO PRVE STALNE POSTAVKE SUBOTIČKOG MUZEJA

Gavra Budišin

Gradski muzej Subotice

Mnogo meda jesti nije nikad dobro, al' je časno tuđu slavu istražiti

(Biblija, 1988, 434)

ubotički muzej je osnovan 1. januara 1948. Nalazio se u Rajhlovoj palati, u ulici pored Lenjinovog parka. Tokom 1948. godine sakupljao se etnografski materijal za potrebe stalne postavke, i adaptirana je zgrada. Prolaz kroz izložbene sale je bio u jednom pravcu, u smeru kretanja kazaljke na satu, a bilo je 16 izložbenih dvorana, i jedna dvorana za predavanja (I. Šulman, 1952, 205). Etnografska zbirka je bila izložena na prvom spratu. Židovi su bili svetli, kao i vitrine, i to zato da se pažnja posetilaca skoncentriše na izložene predmete. Danju je osvetljenje bilo prirodno, a uveče veštačko, ali nije bilo rešeno na savremen način. Nije bilo ni centralnog grejanja (I. Šulman, 1952, 205).

Etnološki deo stalne postavke bio je smešten u šest prostorija. Osim enterijera izloženo je 146 etnografskih predmeta. Izložbene sale i vitrine su bile snabdevene sa legendama, natpisima, fotografijama i akvarelama. Tumačenje izložbe je bilo na srpsko-hrvatskom i mađarskom jeziku (a. 61. – 11. II 1949). Prva stalna postavka je otvorena za posetioce 29. XI 1948, a autor postavke je bio Imro Šulman (Schulmann).